

4. Мартинюк М. П. Економічні передумови та моделі запуску ринку земель в Україні / М. П. Мартинюк // Економіка АПК. – 2016. – № 12. – С. 16-21.
5. Месель-Веселяк В. Я. Стратегічні напрямки розвитку аграрного сектору економіки України / В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров // Економіка АПК. – 2016. – № 6. – 37 с.
6. Ступень М. Г. Економіко-інституціональні засади використання земельних ресурсів. – [Електронний ресурс]. / М. Г. Ступень, О. Бочко // Економіст. – 2015. – №3. – С.15-16. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua>
7. Федоров М. М. Земельна реформа і розвиток ринку земельних відносин / М. М. Федоров // Економіка АПК. – 2011. – №7. – С. 55-60.
8. Шапоренко О. І. Управління станом і використанням сільськогосподарських земель у регіоні : [монографія]. / О. І. Шапоренко. – Донецьк : Норд-Пресс, Дон ДУУ. – 2004. – 503 с.
9. Кулинич П. Ф. Регулювання ринку сільськогосподарських земель: ідеї та законопроекти / П. Ф. Кулинич. – (Інститут держави і права НАН України). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agroconf.org/uk/node>
10. Земельний кодекс України № 2768 від 25.10.2001 р. / у ред. від 01.01.2017 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>
11. Закон України «Про оренду землі». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>
12. Закон України «Про іпотеку». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>
13. Щорічник «Моніторинг земельних відносин в Україні. 2014–2015». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://land.gov.ua/wp-content/>
14. Ринки землі у Європі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gvizdivtsi.org.ua>

УДК 330.341.4:330.567.2

І.В. Барановська
кандидат економічних наук,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України

Л.М. Мільман
здобувач,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України

Вплив модернізаційних процесів на економічну поведінку домогосподарств

У статті визначено концептуальні основи формування організаційно-економічного механізму розвитку домогосподарств з урахуванням їхньої ролі у площині нефінансових аспектів функціонування та участі у модернізаційних процесах, які забезпечують оновлення економічної системи країни. Обґрунтовано, що розвиненим країнам та країнам, які розвиваються, властиві моделі економічної поведінки домогосподарств, які відрізняються парадигмою максимізації добробуту. Розвинені країни, з одного боку, створюють імпульс для глобального розвитку світу, а з іншого – цей розвиток забезпечується за рахунок людського потенціалу, що формується в інших країнах, які при цьому втрачають модернізаційний потенціал.

Ключові слова: домогосподарство, функції домогосподарств, витрати домогосподарств, модернізації економіки, економічна поведінка домогосподарств, максимізація добробуту.

И.В. Барановская
кандидат экономических наук,
Национальный университет биоресурсов
и природопользования Украины

Л.М. Мильман
соискатель,
Национальный университет биоресурсов
и природопользования Украины

Влияние модернизационных процессов на экономическое поведение домохозяйств

В статье определены концептуальные основы формирования организационно-экономического механизма развития домохозяйств с учетом их роли в контексте нефинансовых аспектов функционирования и участия в модернизационных процессах, которые обеспечивают обновление экономической системы страны. Обосновано, что развитым и развивающимся странам присущи модели экономического поведения домохозяйств, которые отличаются парадигмой максимизации благосостояния. Развитые страны, с одной стороны, создают импульс для глобального развития мира, а с другой – это развитие обеспечивается за счет человеческого потенциала, который формируется в других странах, теряющих при этом модернизационный потенциал.

Ключевые слова: домохозяйство, функции домохозяйств, расходы домохозяйств, модернизации экономики, экономическое поведение домохозяйств, максимизация благосостояния.

I.V. Baranovska
PhD in Economics,
The National University of Life
and Environmental Sciences of Ukraine

L.M. Milman
External PhD Student,
The National University of Life
and Environmental Sciences of Ukraine

Impact of modernization processes on the economic behavior of households

The conceptual basis of the forming of the organizational and economic mechanism of the households development, taking into account their role in the context of non-financial aspects of functioning and participation in modernization processes that ensure the renewal of the country's economic system are determined in the paper. It is substantiated that developed and developing countries have models of economic behavior of households which are characterized by a paradigm of welfare maximization. Developed countries create an impulse for global world development, at the same time this development is provided by the human potential, which is formed in other countries, herewith losing the modernization potential.

Keywords: household, functions of households, households expenditures, economy modernization, economic behavior of households, maximization of welfare.

Постановка проблеми

Попри різні підходи до оцінки модернізаційних процесів визнаним є розу-

міння модернізації як комплексного соціально-історичного феномена змін суспільства, його ціннісних орієнтирів, інститутів, структур, функцій і учасників. Модернізація передбачає, як свідчить історія, перехід окремих суспільств та їхніх об'єднань від однієї якісної фази до іншої, при уповільненні та прискоренні. З вибором нової моделі модернізаційного проекту пов'язана зміна ролей учасників, серед яких чільне місце належить сектору домогосподарств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженню проблем та перспектив розвитку домогосподарств як суб'єктів економічної системи присвячено праці багатьох зарубіжних та українських вчених. Здебільшого увага дослідників переважно концентрується на фінансових аспектах функціонування домогосподарств. У публікаціях останніх років фокус досліджень розширився на інші функції домогосподарств. Зокрема, Замора О. І. розкриває особливості розвитку домогосподарств як суб'єктів економічної системи [7]; Станкевич Ю. Ю. визначає методологічні особливості дослідження економічної природи домогосподарства [14]; Бурлуцький С. В. формулює принципи для дослідження домогосподарств при формуванні державної соціальної та економічної політики [2]; Котис Н. В. оцінює вплив інституційних змін на розвиток сектора домогосподарств та пропонує заходи, які сприятимуть покращенню його інституційного забезпечення [12]; Заїка А. М. визначає особливості сучасних форм функціонування домогосподарств у контексті розвитку людського капіталу сучасного українського суспільства [5]; Ревко А. М. досліджує вплив витрат домогосподарств на якість людського потенціалу як визначального чинника соціально-економічного розвитку держави та її регіонів [13]; Зухба О. М. визначає сутність домогосподарства як соціально-економічного інституту [9] та зміст інноваційних зрушень у їхній економічній діяльності [8]; Карпшин Н. І. досліджує вплив культурно-етнічних цінностей на інвестиційну поведінку домогосподарств та її особливості в Україні [11].

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Недостатньо дослідженими залишаються питання ролі домогосподарств у модернізаційних процесах суспільства, які забезпечують оновлення економічної системи країни.

Формулювання цілей статті

Метою статті є визначення концептуальних засад формування організаційно-економічного механізму розвитку домогосподарств з урахуванням, з одного боку, їхньої ролі у модернізаційних перетвореннях національної економіки, з іншого – впливу модернізаційних змін на економічну поведінку домогосподарств.

Виклад основного матеріалу дослідження

Домогосподарства як окремі економічні утворення, на діяльність яких впливають соціальні, економічні, політичні та психологічні чинники, є об'єктами дослідження багатьох наук, а саме: економічної теорії, фінансів, соціології, психології, демографії, статистики. Фактично домогосподарство є тією основою, над якою надбудовуються інші функціональні складові соціально-економічної системи. Оскільки зростання їхнього добробуту визначає розвиток всієї системи, а суперечності між домогосподарствами та іншими суб'єктами викликають фундаментальні проблеми суспільства, дослідження домогосподарств мають бути пріоритетними [4, с. 7].

Рівень розвитку домогосподарств, характер їхньої діяльності, економічна поведінка, особливості формування потреб та інтересів і, відповідно, роль у мо-

дернізаційних процесах визначаються конкретним історичним етапом розвитку економічної системи.

Поняття «домашнє господарство» як інституційна одиниця з'явилося в науковому обігу в Україні в 1990-х рр., коли почалося впровадження Системи національних рахунків (СНР) за новим (1993 р.) стандартом. Широкого вжитку в Україні термін «домашнє господарство» набув після прийняття Закону України «Про Всеукраїнський перепис населення» [6]. У ньому домогосподарство визначене як сукупність осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життя, ведуть спільне господарство, повністю або частково об'єднують та витрачають кошти, можуть знаходитися в споріднених зв'язках або зв'язках свояків, не знаходитися ні в яких з цих зв'язків, або бути в тих і в інших, а також може складатися з однієї особи.

Незважаючи на різні підходи до трактування поняття «домогосподарство», що існують у сучасній науці, його доцільно розглядати як економічну одиницю, роль якої у ринковій економіці характеризується двоїстістю. Домогосподарства є основним джерелом постачання всіх економічних ресурсів й одночасно – найбільшими споживачами суспільних благ [10, с. 98]. На сучасному етапі розвитку світової економіки ця роль змінюється внаслідок зміни їхніх взаємовідносин з іншими секторами економіки. На жаль, більшість теоретичних моделей виходить із припущення універсальності грошових оцінок як аналітичного інструменту прийняття рішень домогосподарствами щодо споживання та збереження наявного багатства [1, с. 15]. Однак відповідно до основних положень теорії багатолінійності [15], яка є логічним продовженням ідеї парціальної модернізації: стимулюючим фактором розвитку є сформована соціокультурна традиція у процесі модернізації. Модернізація здебільшого визначається не законами еволюції, а дією соціальних факторів. Модернізація проходить на конкретному фоні суспільного поступу, й існує залежність між її результативністю та синхронністю культурних, політичних, економічних цінностей та пріоритетів у житті суспільства.

Роль домогосподарств у модернізаційних процесах опосередковано визначається рівнем культурних, політичних, економічних цінностей та пріоритетів, які формують їхню готовність сприймати зміни. Тому з позиції теорії модернізації та економічного розвитку, актуальними є питання меж та наслідків адаптивних реакцій з боку домогосподарств. Наслідком їх адаптації до шоків у результаті модернізаційних трансформацій є зміна структури та умов життєдіяльності. Більш складною проблемою є зміна правил з ускладненням доступу до благ через інституційні зміни. У таких умовах значні ресурси можуть витратитися не на максимізацію корисності домогосподарств, а на пошук нового статусу, більш стійких інституційних умов [1, с. 14]. Це призводить до необхідності активізації неекономічних функцій, які впливають не тільки на матеріальний стан та перспективи підвищення добробуту домогосподарств, а й визначають зміст модернізаційних процесів, зокрема освітніх. Через освіту закладаються основи для створення якісних трудових ресурсів, що полягають не тільки в набутті професійних навичок, а й у формуванні таких властивостей, як ініціативність, здатність до інновацій, адаптивність, мобільність тощо [3, с. 91]. Ці властивості можуть бути використані як основа майбутніх змін для реалізації чергового модернізаційного проекту країни.

Питання якісного розвитку людського потенціалу як складової внутрішнього потенціалу модернізації стають першочерговими. Це актуалізує дослідження структури споживчих сукупних витрат домогосподарств України. Аналіз цієї

структури за 2008-2016 рр. (табл.) свідчить про переважання у ній витрат на продовольчі товари, обмеженість споживання непродовольчих товарів та послуг, низький рівень витрат на освіту.

Таблиця

Розподіл споживчих сукупних витрат домогосподарств України у 2008-2016 рр.
(у середньому за місяць; у % до сукупних споживчих витрат)

Товари та послуги	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Продовольчі товари	59,2	60,7	61,2	60,7	59,1	59,3	60,3	60,8	56,7
Непродовольчі товари	24,6	22,7	22,9	22,8	23,9	24,0	23,6	24,1	27,5
Послуги	16,2	16,6	15,9	16,5	17,0	16,7	16,1	15,1	15,8
Освіта	1,5	1,5	1,4	1,5	1,4	1,3	1,2	1,2	1,1

Джерело: сформовано автором на основі [16].

За результатами окремих емпіричних досліджень [13], значна частина домогосподарств має хибне уявлення про людський потенціал і про можливості та шляхи його якісного розвитку. Під витратами на повноцінне відтворення людського капіталу маються на увазі переважно витрати на харчування, одяг та взуття. Значення витрат на освіту, охорону здоров'я, культурне дозвілля недооцінюються. Частково таке ставлення зумовлене змінами джерел формування доходів домогосподарств та значною їх диференціацією. Однак, перш за все, недостатнім є рівень інституційного середовища, яке забезпечує стимулювання споживчої та інвестиційної активності домогосподарств.

Економічна поведінка домогосподарств, за неокласичною теорією, має в основі універсальний принцип – раціональну максимізацію добробуту. Тобто домогосподарства діють свідомо та обережно, маючи повну інформацію [18]. Однак реальність не відповідає положенням ідеальної теорії. Поведінка домашніх господарств переважно визначається соціальним середовищем, системою цінностей, а також низкою зовнішніх чинників, які її обмежують [17]. Вплив цих факторів визначає економічну модель діяльності. Про це свідчать відмінні цілі домогосподарств у різних економічних системах. Наприклад, у деяких країнах максимізація добробуту означає максимізацію доходу, а в інших – пов'язана з рівнем освіти та відповідного соціального статусу. Такі відмінності формують різні моделі поведінки домогосподарств, які, відповідно, впливають на перебіг модернізаційних процесів в економіці та суспільстві.

Існують й інші детермінанти, пов'язані з модернізацією, які впливають на структуру та функції домогосподарств. Зокрема, це ресурсні можливості та мотивація людського розвитку, які визначають структуру освіти [19]. Тому економічна поведінка домашніх господарств є складною системою, що безпосередньо формує людський капітал (рис.).

Розглядаючи освіту як визначальний фактор поведінки домогосподарств, окремі дослідники виходять з того, що за вищого рівня розвитку країни зростає якість людського потенціалу [20]. Якість отожднюється з рівнем розвитку системи освіти, а державні витрати на освіту тим вищі, чим вищий рівень розвитку країни. Однак, за даними Світового банку, у країнах, які розвиваються, частка державних витрат на освіту відносно до ВВП переважно вища, ніж у розвинених країнах [21]. Тобто припущення «чим вище рівень розвитку країни, тим вища якість людського потенціалу» є насправді теоретичним баченням.

Фундаментальна відмінність країн, які розвиваються, від розвинених країн – престижність освіти. Тому частка витрат домогосподарств на освіту у витратах

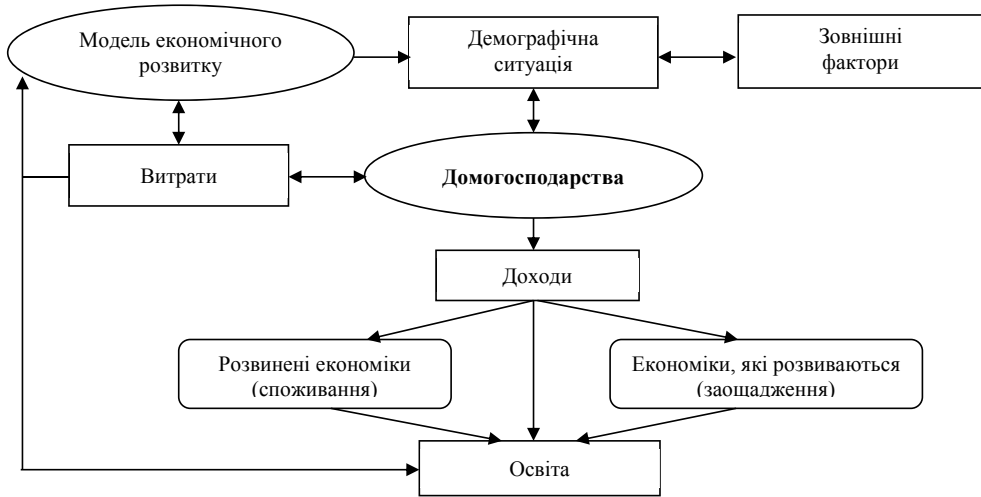

Рис. Взаємозв'язок факторів, які впливають на поведінку домогосподарств
Джерело: сформовано автором на основі [17; 19].

на кінцеве споживання в країнах, які розвиваються, вища, ніж у розвинених країнах. Однак здобувши освіту, кваліфіковані працівники країн, які розвиваються, перетворюються на трудових мігрантів, які затребувані на ринках праці розвинутих економік. Таким чином, розвинені країни, з одного боку, створюють імпульс для глобального розвитку світу, а з іншого – цей розвиток забезпечується за рахунок людського потенціалу, що формується в інших країнах, які при цьому втрачають модернізаційний потенціал.

Висновки

Проведене дослідження свідчить, що існують дві економічні моделі, які впливають з розбіжностей у розумінні добробуту домогосподарств. Перша модель властива розвиненим економікам і базується на парадигмі максимізації добробуту та характеризується високим рівнем споживання. Друга модель характерна для країн, що розвиваються, та базується на досягненні добробуту домогосподарств шляхом зростання соціального статусу, що досягається вищим освітнім рівнем. Однак внаслідок високої привабливості рівня життя у розвинених країнах трудові мігранти реалізують свій професійний потенціал на ринку праці інших країн, здобуваючи освіту на батьківщині.

Використання людського капіталу мігрантів призводить до суперечностей, які визначаються національними особливостями освітніх моделей. Наслідком стає зміна моделей господарської поведінки домогосподарств у сфері споживання. Через згадані суперечності у світі виник дисбаланс – країни з високими рівнем заощаджень домогосподарств є постачальниками людського капіталу та кредиторами для розвинених країн, втрачаючи власний модернізаційний потенціал. Для нівелювання наслідків такого дисбалансу в Україні необхідно розробити та реалізувати державні програми, орієнтовані на створення сприятливих умов для кваліфікованих працівників з метою обмеження їхнього відтоку за межі країни.

Література

1. Бабій М. В. Адаптивна поведінка домогосподарств і ризики інституційних пасток в умовах трансформаційних процесів / М. В. Бабій // Бізнес Інформ. – 2016. – № 6. – С. 13-19.
2. Бурлуцький С. В. Система наукових принципів дослідження домогосподарства / С. В. Бурлуцький // Економічний простір. – 2014. – № 85. – С. 45-53.

3. Васи́лига Н. А. Сутність і функції домогосподарства як суб'єкта ринкових відносин / Н. А. Васи́лига // Державне управління: теорія та практика. – 2016. – № 1. – С. 84-94 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.e-patp.academy.gov.ua/2016_1/9.pdf
4. Воробйов Ю. М. Фінанси домашніх господарств у фінансовій системі держави : [монографія] / Ю. М. Воробйов, В. В. Ворошило. – Сімферополь : ВД «АРІАЛ», 2013. – 232 с.
5. Заїка А. М. Аналіз сучасних форм функціонування домогосподарств в Україні / А. М. Заїка // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2016. – Вип. 6(2). – С. 117-121.
6. Закон України «Про Всеукраїнський перепис населення» від 19.10.2000 р. № 2058-III // Офіційний сайт Верховної України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2058-14>
7. Загора О. І. Особливості розвитку та значення домогосподарства як суб'єкта економічної системи / О. І. Загора, Л. В. Ярема // Агросвіт. – 2016. – № 8. – С. 48-52.
8. Зухба О. Інноваційні ефекти діяльності домогосподарства / О. Зухба // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2013. – Вип. 4. – С. 30-32.
9. Зухба О. М. Домогосподарство як інститут: функціональний аспект дослідження / О. М. Зухба // Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. – 2013. – № 1. – С. 102-106.
10. Економічна теорія : [навчальний посібник] / [Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, О. С. Марченкота ін.] ; за заг. ред. Л. С. Шевченко. – Х. : Право, 2016. – 268 с.
11. Карпишин Н. Інвестиційна поведінка домогосподарств: світові моделі і національні особливості / Н. Карпишин // Світ фінансів. – 2015. – Вип. 4. – С. 138-151.
12. Котис Н. В. Оцінка інституційного забезпечення розвитку сектора домогосподарств / Н. В. Котис // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2016. – Вип. 6(1). – С. 51-55.
13. Ревко А. М. Оцінка впливу витрат домогосподарств на якісний розвиток людського потенціалу регіону / А. М. Ревко // Сталій розвиток економіки. – 2015. – № 1. – С. 115–121.
14. Станкевич Ю. Ю. Методологічні особливості дослідження економічної природи домогосподарства в сучасних умовах / Ю. Ю. Станкевич // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2015. – Вип. 2. – С. 74-80.
15. Шпак О. А. Модернізація у контексті сучасних дослідницьких підходів: теоретико-методологічний аналіз / О. А. Шпак // Ефективність державного управління. – 2013. – Вип. 36. – С. 120-126 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/efdu_2013_36_18.pdf.
16. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
17. Alloa E. Redeemable Savings, or How to Become Ascetic through Consumption / E. Alloa // SubStance. – 2017. – Vol. 46. – Number 3. – Issue 144. – P. 3-15.
18. Edwards J. Consumer power and market control: Exploring consumer behaviour in affluent contexts (1946-1980) / J. Edwards // European journal of the history of economic thought. – 2014. – № 4. – P. 699–723.
19. Esenaliev D. Ethnicity and the distribution of welfare: Evidence from southern Kyrgyzstan / D. Esenaliev, S. Steiner // Journal of comparative economics. – 2014. – № 4. – P. 970-982.
20. MaDeuk-Sang Association between socio-economic status and oral-related quality of life for elderly people / MaDeuk-Sang // Journal of Korean Academy of Oral Health. – 2011. – № 3. – P. 297-305.
21. World Bank Open Data [Electronic resource]. – Access mode: <https://data.worldbank.org/indicator>.